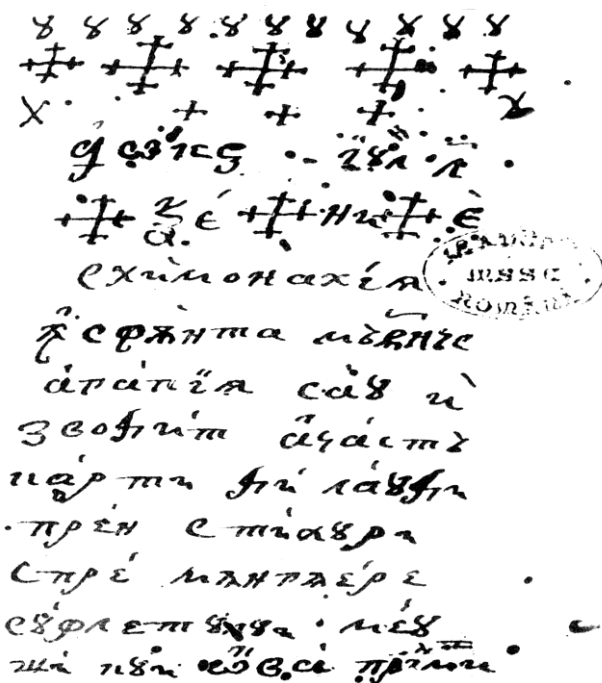

SHIMONAHIA XENIA IORDACHI HAGIU DE LA MĂNĂSTIREA AGAPIA, PRIMA POETĂ ÎN ISTORIA LITERATURII ROMÂNE

N. A. URSU

Acum cîteva decenii, consultînd pentru diferite informații fișierul bogatului fond de manuscrise românești al Bibliotecii Academiei Române, am descoperit întîmplător un caiet cu versuri care, drept foaie de titlu, are următoarea însemnare: „1826, iuli 30. Xenie shimonahia. În sfînta mănăstire Agapia s-au izvodit această carti di laudi pren stihuri spre mîngîiere sufletului meu și cui o va priimi” (f. 2r, paginația mecanică a bibliotecii; cf. fotocopia alăturată, fig.1), iar la sfîrșit însemnarea: „Din darul lui Dumnezeu s-au izvodit pren Xenie shimonahie și făcătoare de stihuri. Aceasta me-i porecla sau numili bun” (f. 186v; cf. fotocopia alăturată, fig. 2).

Η
 Αρτα 18^η Ιουλίου
 καὶ ἐξβοήθη πρὸς
 ζήτησιν καὶ πρὸς
 φροντιστὰς καὶ
 σπουδὰς ἀγαπᾶ
 μὲν πορεύεται καὶ
 ἡμῶν οὖν

Fig. 2

Manuscrisul are nr. 4720, conține 186 de foi, mărimea 18/11,5, este autograful autoarei și cuprinde aproximativ 2000 de versuri cu diverse teme religioase și morale¹. Pe verso primei coperte și pe recto foii de gardă de la început se află mai multe versuri scrise de autoare probabil mai târziu, în parte astăzi ilizibile, datorită deteriorării copertei, iar în numeroase locuri din manuscris o persoană necunoscută a făcut, probabil tot mai târziu, diverse adnotări, și acestea parțial ilizibile, care, firește, nu pot avea vreo importanță pentru lectura textului așa cum l-a conceput și scris autoarea în anul 1826. Am solicitat deci Bibliotecii un microfilm al acestui deosebit de interesant manuscris, după care am făcut o fotocopie a lui, aflată în prezent

¹ Vezi Gabriel Ștrempel, *Catalogul manuscriselor românești*, B.A.R., vol. IV, București, 1992, p. 100.

la Biblioteca Filialei Iași a Academiei Române, și am așteptat mereu răgazul necesar să-l studiez și să-l fac cunoscut istoriei literare.

Între timp manuscrisul a fost văzut și de Ieromonahul Ioanichie Bălan, autorul *Patericului românesc*, București, 1980 (lucrare revăzută de autor, îmbogățită și reeditată de patru ori pînă în anul 2005), în care a consacrat un articol și acestei cuvioase monahii (p. 363-366). Pe baza unor informații extrase din documentele mănăstirii Agapia pe anii 1800-1845 de la Direcția Generală a Arhivelor Naționale din București sau transmise oral, din generație în generație, în obștea acestei mănăstiri, precum și din ms. 4720 de la BAR, cu versurile ei, autorul i-a schițat astfel biografia:

„Această cuvioasă era de loc din ținutul Iașilor, iar după neam se trăgea dintr-o familie de oameni foarte credincioși. Părinții, crescînd-o în frică de Dumnezeu, au dat-o la învățătură. Apoi, voind să o căsătorească, fecioara a renunțat la cele pămîntești și, intrînd în viața călugărească, s-a făcut mireasă lui Hristos. Mai întîi s-a nevoit cîțiva ani la mînăstirea Socola-Iași, sub povățuirea egumenei Elisabeta Costachi. Apoi, prefăcîndu-se mînăstirea Agapia în mînăstire de maici și mutîndu-se obștea de la Socola aici, a venit și tînăra nevoitoare, schimonahia Xenia.

În noua mînăstire, cuvioasa Xenia se nevoia mai ales cu slujba la biserică, cu privegherea de noapte, cu citirea sfintelor cărți și cu rugăciunea lui Iisus. Ascultarea ei era cîntarea la strană, îngrijirea bisericii, iar în timpul liber facerea de stihuri versificate «spre lauda lui Dumnezeu și mîngîierea sufletului». Căci, ducînd o viață cu totul aleasă, în post, în smerenie și în neadormită rugăciune, și fiind luminată cu multă învățătură de carte, schimonahia Xenia se învrednicise de la Dumnezeu de darul facerii de versuri duhovnicești. Și era renumită această cuvioasă în mînăstirea Agapia și în tot ținutul Neamț pentru sfințenia vieții ei și pentru alesele stihuri bisericesti pe care le scria. Din această pricină i se spunea «făcătoarea de stihuri»” (p. 363).

Cu privire la versurile schimonahiei Xenia autorul *Patericului* face următoarele observații: „Versurile sale sînt versuri de laudă lui Dumnezeu și de mîngîiere duhovnicească, precum singură autoarea le numește, împărțite în mici grupe sau «stihuri», după numărul praznicilor împărătești și așezate în ordinea Sinaxarului de peste an [...] Versurile sale, adevărate imne și cîntări de bucurie, sînt izvorîte dintr-un suflet curat și împăcat cu Dumnezeu. Ele cheamă toată suflarea să laude pe Domnul și să mărturisească minunile Lui. Astfel, smerita schimonahie Xenia este cea dintîi poetă în trecutul neamului nostru, iar «stihurile» ei formează prima carte de imne românești” (p. 364).

Articolul se încheie cu următoarele presupuneri privitoare la data necunoscută a morții Xeniei și la familia, de asemenea necunoscută, din care provenea: „Așa nevoindu-se cuvioasa Xenia schimonahia peste 50 de

ani, în neîncetată rugăciune, în bucurie și cântare, și bineplăcînd mirelui ei, Iisus Hristos, s-a strămutat cu pace la cereștile locașuri pe la jumătatea secolului trecut”, iar în nota 266 de la subsol: „Se pare că pe la 1845 schimonahia Xenia mai trăia încă. La Arhivele Statului-București, într-un stat de pensii pe acest an figurează și o «Csănia Ghenovi, monahie ot (de la) Agapia” (p. 364). Anexă la articol, pe p. 364-366 autorul a reprodus din manuscrisul cu versurile Xeniei foaia de titlu (f. 2r, cf. fotocopia alăturată, fig. 1), prefața în proză (f. 2v-3v), un „stih” din seria intitulată *A Preacuratii laudi* (f.45v-46r) și trei „stihuri” din seria intitulată *Spre lauda darului a presfințitei rugăciuni și tuturor priimitorilor de Duh să pun stihuri în 3 stări* (f. 79v-80v, stihul 5 din starea a doua, și f. 84v-85v, stihurile 8 și 9 din starea a treia). În mod surprinzător însă, aceste texte, precum și nota cu nr. 266, citată mai sus, nu au mai fost menținute în celelalte patru ediții ale *Patericului* publicate pînă în anul 2005.

Reluînd acum cercetarea manuscrisului cu versuri al shimonahiei Xenia, cînd beneficiem de faptul că între timp au fost publicate mai multe surse de informație istorică și istorico-literară, am reușit să identificăm părinții autoarei și să dovedim astfel că Xenia Ghenovici este altă persoană decît Xenia „făcătoarea de stihuri”.

În prețiosul catalog de manuscrise românești din Moldova, întocmit de Doamna Profesor Olimpia Mitric, în care sunt semnalate și descrise amănunțit manuscrisele aflate la mănăstiri și episcopii, în seria celor de la mănăstirea Agapia se găsește o copie a cărții *Crinii țarinii sau flori prea frumoase*, antologie de texte biblice a unui autor rus, tradusă în românește, în anul 1769, de Vartolomei Mazereanu, nu de Paisie Velicicovski, cum a demonstrat recent Domnul Profesor Ștefan S. Gorovei². La sfîrșitul acestui manuscris se află următoarele însemnări: „Această carte s-au scris de mine, mult păcătoasa Xenia, cu blagoslovenie sf[i]n[ției] sale părintelui Iosif și a sf[i]n[ției] sale maicăi Nazariei stariții, ca să fie spre pomenirea mea și a părinților miei *Hagi Iordachi, Maria. 1807, sept[embrie] 10*”, iar mai jos, de aceeași mîna, în mijlocul unui ornament floral: „O, vai mie, mult păcătoasei și nevrednică de a mă numi monahie, că nici o faptă de călugărie nu am” (f.225v, sublinierea noastră; cf. fotografiile alăturate, fig. 3 și 4)³.

² Vezi Ștefan S. Gorovei, *Vartolomei Mazereanu. Noi contribuții*, în „Analele Putnii”, V, 2009, nr. 2, p. 112-115.

³ Vezi Olimpia Mitric, *Manuscrise românești din Moldova. Catalog*, vol. I, Iași, 2006, p. 192-193.

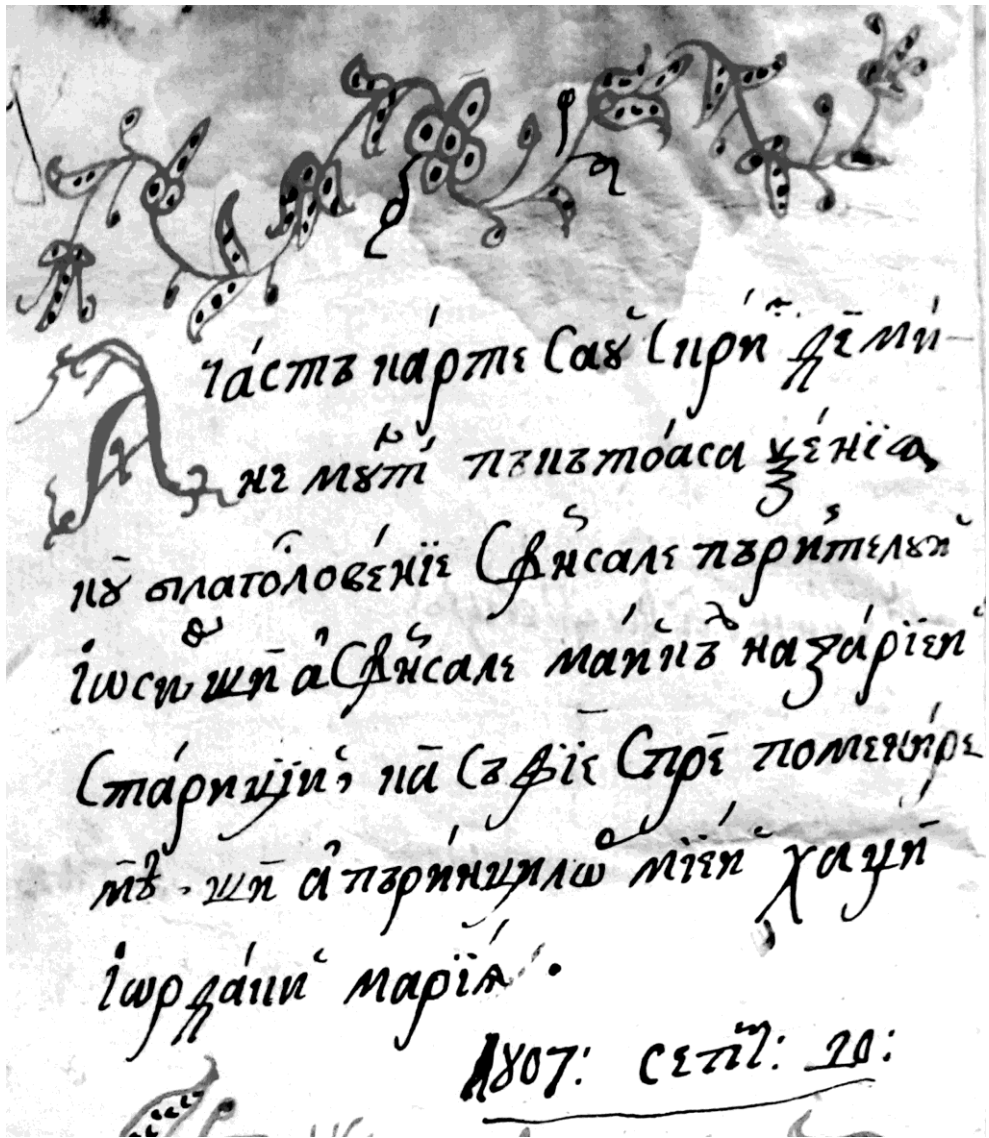

Fig. 3

Fig. 4

Un alt manuscris copiat de această monahie Xenia este antologia cu cinci vieți de sfinte femei, care se află în biblioteca mănăstirii Neamț. Îi lipsesc mai multe foi de la început și de la sfârșit, iar pe marginea de jos a foilor 52-57, cu viața sfintei Xenia, are următoarea însemnare: „Această cârticică ci ari întru sine cinci vieți, scrisă de înșuși mîinile mele, cînd eram sor[ă], și acum o am dăruit iubitei mele întocma ca o fiică, Xenii m[ona]hi[i] Pisoschi, în anul ce o am călugărit, la 1836, săp[tembrie] 13, ca să fie spre a mea aducere aminte și să mă pomenească. *Xenia I. Hagi*”. (Cf. fotomontajul alăturat, fig. 5; sublinierea noastră)⁴.

Identitatea grafiei celor două manuscrise de la mănăstirile Agapia și Neamț, copiate de Xenia la începutul secolului al XIX-lea, cu grafia shimonahiei Xenia din caietul ei cu versuri din anul 1826 arată, fără îndoială, că este vorba de aceeași persoană, care era fiica unui *Iordachi Hagi*. Spre a se observa și mai bine această identitate grafică, reproducem în fotocopiile alăturate cîte o pagină din fiecare manuscris: f. 1r din ms. de la Agapia (fig. 6), f. 11v din ms. de la Neamț (fig. 7) și f. 6r din ms. 4720 de la BAR (fig. 8)⁵.

⁴ *Ibid.*, p. 250-251.

⁵ Mulțumesc Doamnei Eugenia Dima, distins cercetător filolog, Preacuvioasei stavroforă Olimpiada Chiriac, stareța mănăstirii Agapia, și Cuvioasei monahii Maria Giosanu de la Agapia, doctor în filologie, pentru procurarea fotocopiilor din cele două manuscrise de la Agapia și Neamț folosite în acest articol.

(f. 52^r)

Altece usamimus in

(f. 52^v)

agn' p'p'p' c'nc' v'm'

(f. 53^r)

bi'p'n' cup'ce de p'p'p'

(f. 53^v)

monna n'ra un' p'p' co'

(f. 54^r)

si d'nd' w'a' d'p'p' n' om'p'

(f. 54^v)

n'ra p'p'na na w'p'na

(f. 55^r)

z'na n'x'n: an'c'oin'

(f. 55^v)

p' d'nd' w'a' n'p'p'p'

(f. 56^r)

An 1836: c'v: 13: sea c'p'p'

(f. 56^v)

cape a'mt a'd'cape a'm'ta

(f. 57^r)

p'c'm's p'om'p'is.

(f. 57^v)

z'na n'x'n: x'p'p'

Fig. 5

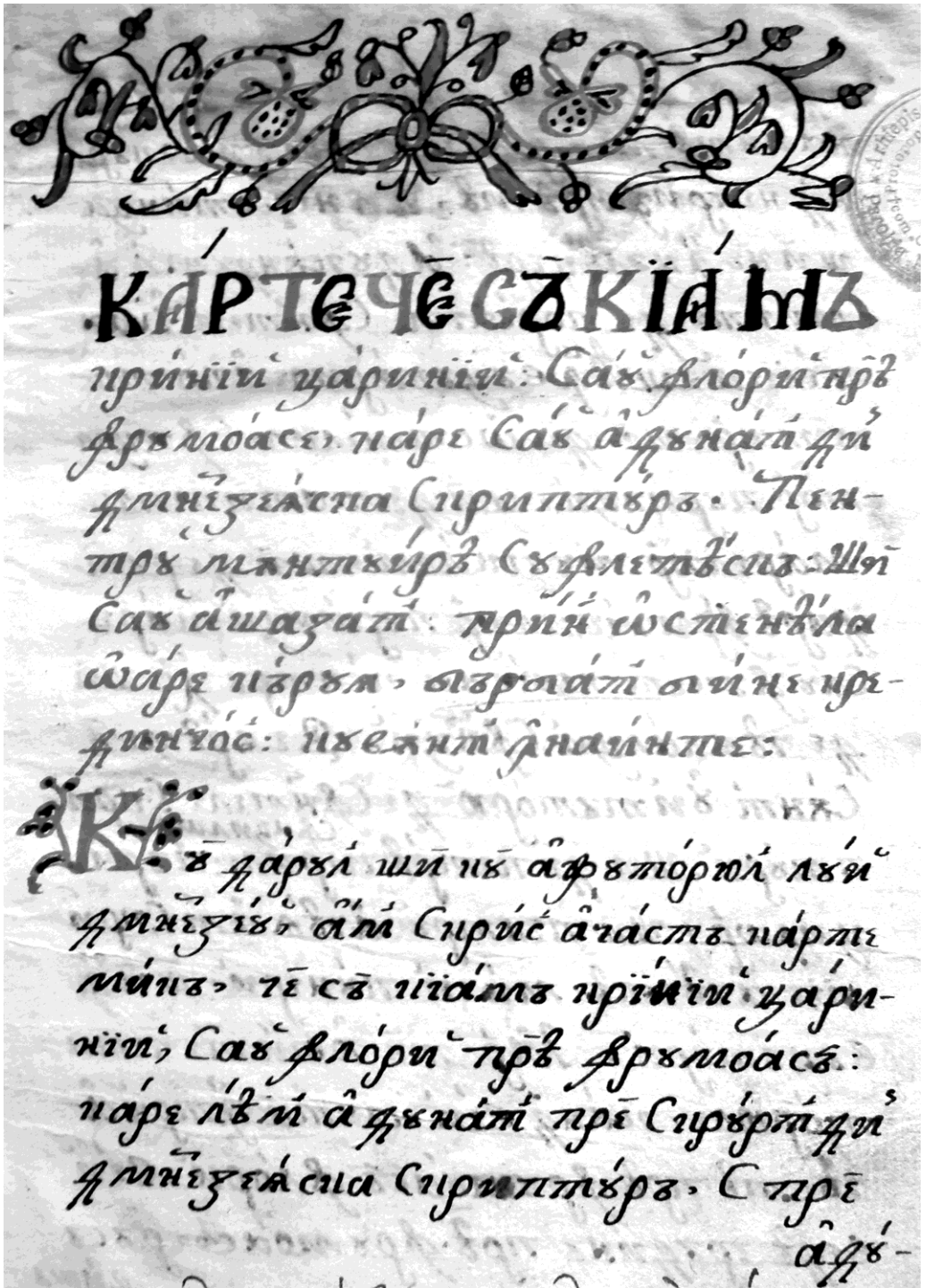

Fig. 6

Ἀνὲρ ζῆν σπικὸν
 ὁ παπ
 φλοῶν τῆρᾶν μὲ
 ηξμῆεν λάβην αἰ
 πιδκῆεν + τῆρ
 ρᾶνκ βαρῆν βεσι
 λῆν λά ποῦπδ
 σφλοῶν βῆν +
 πιδῆ πῆπκ πιδε
 ρῆν ἄρῆ ποῶ
 πκ βερσῆεν πῆ
 ηπᾶρκ + πῆπκ
 ρκ ἀμνεζεῶσινδ
 ηβπρε πῆμ ζδ' πδ
 κκ

Fig. 8

În monografia *Mănăstirea Varatic*, Iași, 1986, elaborată de un colectiv de autori, Diaconul Ioan Ivan de la Neamț, care a scris capitolul 2. *Activități social-culturale*, în subcapitolul *Biblioteca și manuscrisele* se referă mai întâi la două manuscrise de la Biblioteca Academiei Române, nr. 954 și 958, copiate la începutul secolului al XIX-lea de o maică Rahila, care menționează într-o frază identică în ambele manuscrise că le-a scris „cu blagoslovenia părintelui Iosif și a maicăi Xenii, povățuitoarii mele cei sufletești și trupești”, iar în continuare autorul afirmă: „Faptul că în însemnare se amintește și de duhovnicul «părintele Iosif» ne oferă încredințarea că manuscrisele au fost la mănăstirea Varatic, iar Rahila o viețuitoare din această mănăstire. Reținem din această însemnare și numele povățuitoarei Xenia, despre care vom aminti în alt loc” (p. 133). Pe pagina următoare

autorul citează în întregime însemnarea Xeniei din manuscrisul de la Neamț, reprodușă de noi mai sus (cf. fig. 5), dar îi transcrie greșit semnătura: *Xenii Huțu*, în loc de *Xeniia I. Hagí*, și conchide: „Xenia Huțu pare a fi contemporană cu Xenia care a fost povățuitoare a Rahilei împreună cu duhovnicul Iosif” (p. 134).

Doamna Olimpia Mitric, în catalogul citat la nota 3, p. 251, a transcris corect semnătura Xeniei din manuscrisul de la Neamț, dar neavînd posibilitatea să compare grafia lui cu cea a manuscrisului de la Agapia și, eventual, văzînd transcrierea ei de către Diaconul Ioan Ivan, a pus un semn de întrebare după semnătura respectivă și a admis posibilitatea ca acest manuscris să fi fost scris la Varatic.

După cum am văzut în însemnarea Xeniei din anul 1807, Iosif era atunci duhovnic și la Agapia, iar stareță era Nazaria, despre care Preotul N. Dărăngă, în istoria acestei mănăstiri scrisă de el, afirmase că ar fi stat aici „cîteva săptămîni, plecînd apoi la Văratice”⁶. Lucrurile au fost lămurite de Preotul Scarlat Porcescu, în monografia citată a mănăstirii Varatic, capitolul 1. *Mănăstirea Varatic. Vatră de istorie*, p. 82-83, unde prezintă astfel viața și activitatea stareței Nazaria (1788-1814): „Ea a condus schitul Varatic, ajutată la treburile gospodărești de Olimpiada, apoi mănăstirile Varatic și Agapia, unite de mitropolitul Veniamin Costachi, în anul 1803, timp de 26 de ani, povățuită de duhovnicul Iosif” (p. 83).

Pentru alte informații privitoare la tatăl Xeniei, *Iordachi Hagí*, despre care presupuneam că va fi fost un boier sau boiernaș, ca și părinții majorității călugărițelor de pe acea vreme, am apelat la bogatele surse de informații publicate de Domnul Profesor Ioan Caproșu, *Sămile Vistieriei Țării Moldovei și Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Astfel, în *Sama Vistierii din vreme Mării Sale Alexandru Ioan Calimah, 1795*, l-am aflat pe „*Iordachi Hagiu biv vel armaș*” menționat cu zece liudi⁷, iar în *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IX, 1791-1795, într-un document aflat în original la Direcția Județeană Iași a Arhivelor Naționale, privitor la vânzările de la o persoană la alta a două pogoane de vie în Dealul Mare, am găsit următoarea declarație din 31 ianuarie 1802 a lui Mihalache Cerchez biv vel spătar: „Aceste două pogoani vii de mai sus arătate, ci le-am cumpărat di la Sandul Bou, le-am dat zăstre Catincăi, fetei lui *Iordachi biv vel arm[a]ș*, pi care am crescut-o eu în casa me, la cari să o

⁶ Vezi Pr. N. Dărăngă, *Istoria sfintei monastiri Agapia din județul Neamț*, Iași, 1908, p. 75.

⁷ Vezi *Sămile Vistieriei Țării Moldovei* editate de Ioan Caproșu, vol. II (1786-1798), Iași, 2010, p. 308 și 326. În *Dicționarul explicativ al limbii române* sînt astfel definite cuvintele *armaș* s. „vechi dregător domnesc, însărcinat cu paza temnițelor, cu aplicarea pedepselor corporale și cu aducerea la îndeplinire a pedepselor capitale”, *lude* s. „denumire a unității de contribuabili [...], alcătuită dintr-un număr variabil de birnici”, *birnic* s. „persoană care era pusă la bir; contribuabil”.

stăpânească în paci dispri fiii mei” (p. 221-222; sublinierea noastră). În acești document se află și informația că aceasta era soția unui Iacov, preot zugrav. Așadar, tatăl Xeniei era un boiernaș, care mai avea o fiică.

După ce am îmbogățit biografia shimonahiei Xenia din *Pateric* cu câteva informații necunoscute, ne vom referi pe scurt la valoarea și importanța istorico-literară a versurilor sale. Mai întâi însă trebuie să corectăm afirmația din *Pateric* că shimonahia Xenia este „cea dintîi poetă în trecutul neamului nostru”, pentru că versurile sale, deși cvasipopulare, nu sînt folclor. În cei peste 1500 de ani de la nașterea poporului român vor fi fost numeroase femei talentate care și-au cîntat în versuri durerile, bucuriile sau dorul, unele avînd chiar reputația de „făcătoare de cîntece”, dar s-au pierdut în anonim. După cum vom vedea imediat, locul cuvenit Xeniei este în istoria literaturii române, aparținînd generației de pe la 1820 a „dimineții poezilor”, cum atît de frumos a numit Domnul Acad. Eugen Simion perioada începuturilor poeziei românești moderne, studiată și judicios comentată de Domnia Sa⁸.

Principalele surse de inspirație ale autoarei sînt numeroase pasaje biblice, cărțile de ritual, îndeosebi *Octoihul* și *Mineiele*, precum și canoanele educației monahale.

Limba versurilor sale abundă în particularități dialectale moldovenești, care trădează cultura ei de autodidact, iar în construcția versurilor se întîlnesc adeseori cazuri de nepotrivire a rimelor sau de nerespectare a structurilor silabice respective. Aceste mici neajunsuri nu umbresc însă talentul poetei, evident în naturalețea actului său creator, în ritmul alert al versurilor, în bogăția metaforelor, a comparațiilor și a altor figuri de stil, unele surprinzător de reușite, care oferă cititorului o lectură agreabilă. Cu volumașul ei de versuri autoarea a împlinit deci nu numai „o faptă de călugărie”, cum am văzut că dorea, ci și un fapt vrednic de menționat în istoria literaturii române.

O importanță deosebită prezintă caietul cu versuri al shimonahiei Xenia și pentru mănăstirea Agapia, deoarece aparține patrimoniului cultural al acestei mănăstiri. Ca atare, considerăm potrivit ca ea să se preocupe de editarea cît mai curînd a versurilor respective, într-o ediție întocmită de către un filolog cu experiență și elegant tipărită, cu binecuvîntarea I.P.S. Mitropolit Teofan, la Editura Trinitas. O asemenea ediție ar constitui o piesă prețioasă în protocolul mănăstirii Agapia.

Reproducem alăturat, spre exemplu, câteva „stihuri” din caietul Xeniei.

⁸ Vezi Eugen Simion, *Dimineața poezilor. Eseu despre începuturile poeziei române*, București, 1980.

A cărții stihuri spre cetitori

I cap.

Cartea din siniș grăești
Cătră cel ci o cetești:
Cetitoriule iubiti,
Ceri luare aminti,
Ceri întreagă-înțelepciuni
Di la-închinata Triimi,
Și apoi mă iscodești,
Mă gustă și ti hrănești,
Că nu sînt amărăciuni
La stomahurili buni,
Nici pricinuesc eu greață,
Ci mireazmă și dulceăță.
Di sînt unora sminteală,
Eu mă știu fără prihană.
Di-am venit pren proastă mîină,
Viu esti Cel ci mă mîină.
Că tot izvorul cel plăcut
Izbucnești din pămînt,
Și di ari răpezală,
Toată noroire spală.
Deci eu știu cini mă hulești,
Cel ci di pizmə bolești,
Și a mîndriei pohoeli
Îi astupă pre videri.
Și nu esti di mirari
Că suflă furtună mari,
Stricînd pre buna rodiri,
Împreștiind pre mirosiri.
Că cel vechi în răutati
Ari în lumi multă parti,
Iar la slava cea cerească
Cercari dumnezeiască.
Căci nu vedi Stăpînitoriul
Precum vedi muritoriul,
Și nu giudică pren mită,
Ci-îș ia parti lămurită.

(f. 4r-5v)

Spre dăscălie Darului stihuri

Stih

Nu cercare ce pren slovi
Va da înțelepti noimi,
Ci minte, avînd uniri
Parti din Dumnezeiri,
Se faci izvor ci curgi,
Pre minciună o învingi.

Stih

Nu cercare pren cetiri
Va da minții iscusiri,
Ci Duhul Sfînt undi sosești
Pre minti o înnoești.
Căci că Tu, Hristoase, zici
Cătră sfinții ucinici:
Mi se cadi Mii a mergi
Și la Tatăl Meu a treci,
Că di nu Mă voi proslăvi,
Duhul Sfînt nu va veni.
Diși multi auziț,
Nu puteți să li țineț.
Iar Duhul Sfînt când va veni,
Dăscălii viț priimi,
Și viț covîrși pre toți
Cii din lumi înțelepți.
Deci rămînet întru Mini,
Să vă dau vouî sporiri,
Și precum mlădița în viță
Veț fi întru cunoștință.
Voi viț ști tainili Meli
Și viți priimi mîngîeri.
Ci însă veț fi urîți pentru Mini
Di toți oaminii di lumi,
Iar di îngerii cunoscuț
Că di Sus sînteț născuț.
Eu v-am ales pre voi din lumi
Și v-am făcut părtaș cu Mini.
Pren botezi și pren uniri
Am sfințit a voastră firi.
(f. 104v-106v)

Spre lauda tăcerii cii cu înțelegiri stihuri

Stih

O, tăceri fericită,
Tu din rai ești zămislită,
Căci aduci sfântă dorință,
Țiind și pre umilință.
La suspinuri iscusești,
La ispiti sprijinești.
O, tăceri fericită,
Duhovnicească oglindă,
Căci pren tini se văd toati,
Până la ceasul cel di moarti.
O, fericită tăceri,
Îngerească mîngîeri,
Duhul Sfînt la tini zboară,
A dragostii ești cămară,
Căci cu îngerii vorbești,
Horili la ceri privești.
O, tăceri liniștită,
Di trii ori ești fericită,
Căci ești albină strîngătoari,
Iar și matcă lucrătoari,
Faguri în taină lucrînd
Și meri di flori priimind,
Vrednico di fericiri,
Tăceri și liniștiri.

(f. 109v-111r)